

dc_1898_21

**AZ ÁLLAMOK
RENDSZERTANA ÉS TIPOLÓGIÁJA**

ÁLLAMELMÉLETI ELEMZÉS

Takács Péter

**Tézisek
az MTA doktora cím
elnyerése érdekében benyújtott pályázathoz**

Budapest, 2021

dc_1898_21

TARTALOM

I. A kitűzött kutatási cél	1
II. Alkalmazott módszerek	3
III. Főbb tudományos eredmények	7
IV. Hasznosíthatóság	19
V. A szerző korábbi közleményei az értekezés témakörében	20

I. A kitűzött kutatási cél

Az államok rendszerezése és tipológiája az államtudomány egyik legrégebbi témaköre. Azzel kapcsolatos kérdéseket évszázadok, sőt évezredek óta elemzik – azok tehát alaposan és részletesen kidolgozottak mondhatók. Ebből a szokásos feltételezések szerint az is következik, hogy a téma mai kutatója csak szerény célokat tűzhet maga elé. Ennek alapján a felhalmozott ismereteket csupán az elmúlt évek, esetleg évtizedek fejleményeivel kell kiegészítenie, hiszen egy-két tollvonás is elég ahhoz, hogy a megváltozott viszonyokhoz igazítsa a bevett ismereteket. Az ilyen feltételezéseket az is erősíti, hogy a téma immár csaknem két és fél évezredre visszanyúló folyamatos feldolgozásainak szerzői rendszerint hagyománytisztelők, és így vagy úgy, de kötődnek a korábban felhalmozott ismeretekhez. Az államok klaszifikációjával kapcsolatos elméletek ezért nagyobb történelmi távlatokban – bár változatosak és sokfélék – inkább állandóságukkal tűnnek ki, semmint változásaikkal. A disszertáció céljainak megfogalmazásakor ez ugyancsak szerénységre inti a kutatót.

Más összefüggések ugyanakkor ezen a területen egyenesen ellentmondanak a túlszerény célok kitűzésének. Hiszen az államok gyakorlata folyamatosan változik, ami próbára teszi a régi elméletek alkalmazhatóságát: „alapanyagot” ad új államtípusok megalkotásához, és alkalmat jelent új rendszerek felállítására is. Sőt, a gyakorlat tényei nem ritkán egyenesen kihívást jelentenek egy-egy elementárisan új államtípus, új tipológia vagy osztályozó rendszer bevezetésére, s néha a tematikus hagyománnyal semmilyen kapcsolatban nem álló elmélet megalkotására csábítanak. Ezt erősítheti,

hogy a túlgyakori vagy túljelentős, például a forradalmi változásokat a hagyományos rendszertanok keretében sokszor valóban nem lehet értelmezni, ami vitathatatlanul elméleti kihívást jelent, és sokakat arra csábít, hogy új kiindulópontokat keressenek, addig is meretlen kategóriákat vezessenek be, vagy egyenesen új rendszertant alkossanak. Ők nem a régit akarják továbbfejleszteni, vagy ahogy ebben a kontextusban mondanák: toldozni-foltozni, hanem radikálisan szeretnék megújítani az elméletet.

A témakör feldolgozottságának, valamint az ebből eredő lehetőségeknek e kettős, sőt egyenesen ellentmondásos jellege – tartós *hagyományai* és viszonylag gyakori *revíziós igényei*, továbbá: az elemzéseknek egyfelől a szellemi *tradíciókhoz*, más felől a folyamatosan *változógyakorlathoz* kötődése – kétségkívül rejtélyes ellentmondás. Ennek bizonyára több oka van; én kettőt ismerek. Az egyik: a hagyomány követése, mellyel ezen a területen sokszor találkozunk, általában véve dicséretes ugyan, de könnyen reflektálatlanná teheti a gondolkodást. A hagyomány ilyenkor sablonná, sőt előítéletté válik, és aki a bevett sablonokban vagy előzetes ítéletekben bízik, az könnyen „elbóbiskola a vártán”: elnéz fontos dolgokat, és szinte biztosan tévedni fog. A másik: azt mindenki tudja, hogy a társadalom- és jogtudományok terén minden rendszerezés mögött értékekkel kapcsolatos állásfoglalások állnak, azt azonban sokan szemelőlátve vesztik, hogy ezek milyen következményekkel járnak az egyes elméletekre nézve – ideértve a sajátjukat is. Vagyis a tipológia és a rendszerezés területén nemcsak reflexióra van szükség, de folyamatos önreflexióra és saját elméletünk, sőt néha gondolkodásunk kritikai felülvizsgálatára is.

A kárhogy is legyen, a kutatás céljait illetően mindez, az itt ugyancsak felvethető tudományrendszertani szempontokkal* együtt, *két határmegvonást*

* A célok kitűzésekor a fentiek mellett a *tudományrendszertani szempontok* is szerénységre intenek. Hiszen – példának okáért – az államformatan számos vonatkozása alkotmánytani probléma, a kormányzati rendszerek elemzése az alkotmányjog- és a politikatudomány határterületére tartozik, az államtípusok elemzése különböző társadalomelméletek része, az államok közjogi rendszeren túlmenő elemeit pedig a szociológia és politikatudomány vizsgálja. Így az államelmélet – s a disszertációban kifejtett elemzések e körbe tartoznak – legfeljebb az alkotmánytani, politikatudományi, szociológiai és társadalomtörténeti elméletek reflexióját nyújthatná, megteremtve e területek kutatói számára a gondolkodás kritikai kontextusát és ösztönözve önreflexiójukat. Ennél azonban szélesebb körű célokat is megfogalmazhatunk, ha – miként e disszertációban teszem – az államelmélet két további fontos lehetőségét is számba vesszük: egyrészt az államrendszerek *legitimációs* kérdéseinek vizsgálatát, másrészt az állammal kapcsolatos elméletek *szemantikai* problémáinak elemzését. – Pusztán a rend kedvé-

jelentett az értekezés szerzője számára, aki az imént vázolt lehetőségeket tekintette – egy elcsépett, ámheurisztikus értékéből gyakori használata miatt mit sem vesztő metaforával élve – az elméletalkotás Szküllájának és Kharübdiszének. Vagyis ezen értekezés célja *több* az elméleti hagyományok pusztá összefoglalásánál és apró kiegészítéseinél, de *kevesebb* az államok teljesen új, a hagyományokkal szakító rendszertanának megalkotásánál.

S hogy mi van e kettő között? Nos, a disszertáció célja az, hogy azzal járuljon hozzá az államok tipológiájához és rendszertanához, hogy – a szóban forgó rendszertanok és tipológiák *értelemezésén* és *belső logikájuk* megmutatásán túl – *gondozza az azt kifejtő elméletekből előtűnő kategóriák szemantikáját*.

Miért fontos e fogalmi rendszer szemantikája? – kérdezheti az alkotmányjogász, a politológus és az államtudós, ideértve az államok kérdéseit elemző szakjogászt is. Azért, mert a rendszerezés során használt kategóriáink egyfelől tények és tényleges folyamatok kifejeződései és reflexei, másfelől azonban – ha nemis minden, de sok esetben – legitimációs mechanizmusoknak is részei. Sőt, az egyes kategóriák, típusok és rendszerek elemzése során a legitimációs szempont gyakran a valós folyamatok megállapítása fölé keveredik, és megnehezítheti a tisztánlátást. Az értekezésnek így célja az is, hogy – ahol ez lehetséges – megmutassa az államrend egyes alkatatainak vagy az ezekre vonatkozó elméletek *legitimációs összefüggéseit*.

II. Alkalmazott módszerek

Az értekezés államelméleti jellegű, annak minden módszertani következményével, előnyével és hátrányával együtt. Az állam általános elmélete ugyanis *vegyes* módszertant követő tudomány, mely a vizsgált jelenségeket elsősorban jogi, társadalmi és politikai meghatározottságukban – magától értetődően jogtudományi, szociológiai, társadalomtörténeti és politikatudományi módszerekkel – ragadja meg, fogalomelemző, rendszertani és összehasonlító, illetőleg történeti keretben. Ez a módszertan az államok

ért ezek mellett megjegyzem még itt, hogy a disszertáció alcímében szereplő „államelmélet” tudományrendszertani szempontból az MTA *Tudományági nomenklatúrája* szerint (vö. az MTA honlapja, 2017. október 17. 106809) a 09 01 01 szám alatt jelölt „Jog- és állambölcsélet” elnevezésű tudományág „állambölcséleti” részének megfelelője.

rendszerteremtés és tipológiája terén is érvényes, és az értekezés érvényesíti az ezzel járó követelményeket.

A vegyes módszertan elkerülhetetlensége miatt a fő kérdés nem is az egyes módszerek mibenléte, alkalmazhatósága és azok helyes vagy tényleges arányai, hanem (a) e módszerek *tárgyi hatóköre*, ti. hogy akár az államformában, akár a tipológiába bevonjuk-e a politika kérdéseit, s ha igen, hogyan és milyen mértékben, (b) a módszerekkel részben összefüggő *elmélet-építés módja és stratégiája*, valamint (c) a tudományos *objektivitás* adott területen elérhető *mértéke és módja*, figyelemmel a kutató állásfoglalásaira is. Ez három kérdés, és három, egymástól részben eltérő jellegű probléma: az első tudományrendszerteremtési, a második kutatás-stratégiai, a harmadik tudományetikai és politikai jellegű.

Rendszerteremtési tekintetben, vagyis azt illetően, hogy miként viszonyuljanak egymáshoz az állam- és a politikatudományok, két szempont vezetett. Az egyik az intézmény-orientált közjogi központú (vagyis a hagyományos államelméleti) megközelítés lehetséges megtartása mindaddig, amíg az nem vezet a tényekkel össze nem egyeztethető vagy üres megállapításokhoz, s „elengedése”, amikor a folyamatokra, eszmékre, legitimációs eljárásokra és hasonlókra koncentrálnak politikatudományi elemzés hatékonyságának ígérete. A másik: annak elfogadása, hogy az újkorban a jelen felé haladva az utóbbi egyre dominánsabbá válik, miközben a rendszerteremtésben nem lesz kizárólagos.

A kutatás és az elmélet-építés stratégiai kezelését illetően –, ahol is az analitikus, szintetikus, esetleg szinoptikus elméletképzési célok között kell választani – a rendszerteremtési és típusalkotási kérdésekben leggyakrabban az analitika módszere volt követhető. Ezt erősítette a kutatási cél is, ti. az elméletek szemantikájának gondozása és legitimációs képességeinek vizsgálata. Ez esetben ugyanis az analitika: fogalmak elemzése. S mivel a fogalmakat szavak révén fejtjük ki, a szavak elemzése nem „szószálhasogatás”, hanem a nyelv és a valóság viszonyán keresztül az utóbbival való foglalatosság.

Fontos módszertani kérdés, hogy mennyiben és miként biztosítható a kutatás eredményeként születő elmélet *objektivitása*. Ezt azért emelem ki külön is, mert az állam bármely elmélete, így klasszifikációja és tipológiája is, nemcsak politikai tárgyú, de egyszersmind politikai értékeket megjelenít

tő elmélet, ahol a tudományos célú írásművek szerzőinek a politikához való viszonyával kapcsolatban már a *szándék* deklarálása is fontos, de legalábbis jelzésértékű lehet. Úgy vélem, ezen a területen két, egymásnak bizonyos mértékben ellentmondó követelménynek kell eleget tenni: helyes, ha a szerző nem köteleződik el *gyakorlati-politikai célok és érdekek* mellett, miközben felvállalja, hogy bizonyos *értékek és eszmék* mellett elkötelezett.

Mit jelent ez? Azt, hogy aki politikai tartalmú tárgyak, így az állam vagy a közjog kérdéseivel tudományos igénnyel foglalkozik, annak távol kell tartania magát a napi érdekekhez kötődő, pártpolitikai állásfoglalásoktól, és kerülnie kell a politizálást – e tevékenységnek mind a propagandista-ideológusi és hordószónoki, mind a fülbesúgó tanácsadói értelmében, hogy a bajkeverő szürke eminenciásokét már ne is említsem a jellegzetes értelmiségi politizálási módok közül. A napi politikai érdekekkel való kapcsolat kizárása annak feltétele, hogy a szerző egyáltalán *tárgyszerűsége* törekedhessen. Másfelől viszont a politikai és közjogi tárgyokról szóló művek szerzőinek nem kell, sőt nem lehet *értékmentességre* is törekednie, valamilyen sosem megvalósítható „objektivitást” célként kitűznie, vagy ami rosszabb: ígérnie. Hiszen milyen érdektelen, sőt sivár vállalkozás lenne, már ha egyáltalán megvalósítható volna, egy érték-állásfoglalások nélküli államelmélet! Az értékek és eszmék melletti elköteleződés a szokásos napi vagy pártokhoz nem kötődő értelemben nem „politizálás” – annak ellenére sem, hogy mindig akadnak olyanok, akik általában véve vitatják ezt (például az értékek zsamokságáról beszélnek, holott csupán bizonyos értékeket akarnak leértékelni), vagy „politizáló módon” viszonyulnak hozzá (így a viták során beskatulyáznak, sőt megbélyegeznek vagy listáznak másokat). Mindent összevetve: az elfogulatlanság igénye és a tárgyszerűsége törekvés nem követel teljes politika-mentességet is, s megfordítva: az érdekek szolgálatának és a pártpolitikának a kerülése önmagában még nem jelenti mindenféle politikai elköteleződés kizárását.

De végül is – kérdezheti ezek után bárki – melyek azok az értékek, amelyeket e disszertáció szerzője a tárgyszerűsége törekvés kiegészítéseként elő kívánt mozdítani. Válaszom: több ilyen is van, s ezek az értekezésből egyértelműek lesznek, egyet azonban kiemelek és nevén is nevezek itt.

Ez a *mérsékelttség*, másként: a *szélsőségek kerülése*, ami szerintem az intellektuális *elfogulatlanságra törekvés* kiegészítése. Ennek végeredménye

egyfajta „középút” szokott lenni, akárhogy is értsük ezt az egyszerűnek tűnő, bár nagyon bonyolult tartalmú kifejezést. Ezt még akkor is szívesen felvállalom, ha tudom: aki ezen az úton, vagyis középen jár, azt sokan – az elfogultak, a „felhevültek”, a fanatikusok és a gyűlölködők – igen könnyen langyosnak tartják, és a bibliai fordulattal élve (vö. Jel. 3, 15–16.) kiköpik. A politikai „kiköpés” azonban némileg különbözik a bibliaitól: akivel ezt teszik, annak „csak” abban a sorsban kell osztoznia, amire két és fél évszázaddal ezelőtt David Hume, más fél évszázada pedig Eötvös József panaszkodott. „Néhányan azért gyűlölnék – írta egy levelében Hume, aki saját korában és társadalmi-szellemi közegében mindig kerülte a szélsőségeket –, mert nem vagyok *tory*, néhányan azért, mert nem vagyok *whig*, néhányan, mert nem vagyok keresztény, s mind, mivel skót vagyok”. Mintegy száz évvel később ehhez hasonlóan nyilatkozott Eötvös is: „[a] legutóbbi években – fogalmazott az 1850-es évek elején – szokássá vált sárral dobálni mindazokat, akik mérsékelt nézetek mellett emelnek szót. A legszélsőségesebb pártok egyesülnek az azokkal szemben érzett gyűlöletben, akik közöttük állnak”. Nos, ha csak a középen állók és a középre tartók magánya a mérsékeltség ára, azt szívesen megfizetem. Ezt ugyanis a megismerés terén bőven ellensúlyozza, hogy akik középu tt állnak, azok másoknál többet látnak, hiszen mindkét oldalra kitekinhetnek, sőt – Karl Mannheim kö zis mert fordulatát felidézve, de azt tudatosan módosítva – „szabodon mozoghatnak” a különböző álláspontok között.

Az érem másik oldalára persze az is fel van írva, hogy nem mindig, és nem minden vonatkozásban *lehet*, sőt nemis mindig *szabad* középen állni a szélső pontok között, és ezen a módon semlegesnek maradni. Vannak ugyanis olyan történelmi helyzetek, amikor a köztes pozíciók azért tolódnak el aránytalanul valamelyik szélső pont felé, mert az egyik oldalon túl messzire mentek, és valamilyen szempontból helytelen – téves, társadalmilag vagy erkölcsileg kifogásolható – eszméket fogadtak el. Ilyenkor a „közép” valójában nemis középen van a két szélső pont, például a jobb és a bal között, hanem a kiterjesztett és a dominánssá vált egyik véglet miatt a másik felé mozdul el. Ilyenkor a semlegességnek is mondott középen állás, vagy a szubjektív álláspontot elfojtó objektivitás ígérete már önmagában is a rossz oldal ügyének erősítése volna. Ilyenkor semmilyen állítólagos „objektivitás” érdekében nem szabad a közepet keresni, és ezt ki is kell mondani. Nem-

csak arról van szó, hogy „a tolerancia nevében jogunk van nem tolerálni az intoleranciát”, amit Karl Popper hangsúlyozott, hanem arról is, hogy „a tolerancia bűn, ha a gonoszmegtűrését jelenti”, ami Thomas Mann igazsága volt. E szélsőséges helyzetekben egyértelműen el kell köteleződni a helyesnek tartott álláspont mellett, hisz ilyenkor a semlegesség, vagy az állítólagos „objektivitás” fedezéke mögé rejtőzés erkölcsi okokból is kifogásolható. Az ilyen esetekben ugyanis – mint Elie Wies el fogalmazott –, „a semlegesség az elnyomót segíti, nem az áldozatot,” ezért helytelen, a fent leírt feltételek melletti elköteleződés pedig helyes.

III. Főbb tudományos eredmények

A diszertációban a következő főbb tudományos eredményeket foglaltam meg.

1. Az államok rendszerezése és tipizálása során az államtudományokban két fő osztályozó vagy típus-jelző kategóriát alkalmazunk: az évezredek óta ismert *államformát* és a viszonylag újkeletű, néhány évszázada ismert *államtípust*. Különböző múltjuk ellenére mindkettő az osztályozás és a tipizálás jellegzetes, s csaknem egyenértékű, bár eltérő konnotációkkal járó eszköze. Mindkettőhöz más és más kiegészítő kategóriák és elemző műveletek tartoznak, s bizonyos esetekben még az is előfordulhat, hogy más értékítéletek állnak mögöttük.

A két főirányban három jellegzetes klasszifikációs hagyomány alakult ki, melyek nem mindig állnak kapcsolatban egymással, bár elvileg kapcsolatba hozhatók. A régebbi *az államforma és a kormányforma* fogalmaiban, az újabb *az államtípusra* tekintettel rendezi az államokkal kapcsolatos tapasztalati anyagot és elméleti összefüggéseket. Az előbbiben olykor, bár nem túl gyakran felbukkan a kormánytípus fogalma is. Az utóbbin belül ugyancsak két szokásos megoldással kell számolnunk: azzal, amelynek keretében az államtípus, államforma és kormányforma, valamint azzal, amelyben az államtípus, államforma és államrendszer kategóriákat használják.

2. Megállapítottam, hogy az *államforma* kategóriája annak a szerepnek köszönheti kitüntetett jelentőségét, amit az ókori görög filozófiában a *forma* (εἶδος, eidosz) játszott a világ megismerése során. A forma nem egyszerűen az érzékelhető dologban meglévő *alak* (μορφή, morphé) volt, hanem több annál. Az *alak* kizárólag a külső megjelenés változatosságával állt és áll ma is kapcsolatban. A formának messze nagyobb a jelentősége volt az alaknál. Az antik elmélet lényegesen különbözik az újkori filozófusok elgondolásától, akik nem az *anyag és forma*, hanem a *tartalom és forma* viszonyáról gondolkodtak és azt állították, hogy e viszonyban a tartaloma meghatározó, a forma pedig másodlagos. A XX. századi gondolkodás számos irányzata leválasztotta a dolgokról a formát, és mintegy önállósította azt. A több száz éves elmélettörténeti folyamat végeredménye, hogy államforma ma jellegzetes – és a kormányformától vagy kormányzati formától is megkülönböztetett – fogalma csak részben őrzi, részben azonban elhagyta, sőt fel is számolta az antik gondolati előzmények formával összefüggő elemeit. Amennyiben a formának a mai államforma-fogalomban jelentősége van, az a *társadalmi-politikai tartalom* és a jog mint forma, tehát a *jogi forma* viszonyában értelmezhető. E viszonyban a társadalmi-politikai tartalom feltételezetten mindig hatást gyakorol, de a maga közvetlenségében nem látszik. Pozíciója mögöttes, nem kifejezett. Ebben az értelemben vált az államforma mára *jogi formává*, ami leghatározottabban az *alkotmányformában* nyilvánul meg

3. Akik az államok osztályozása során az államforma-kategóriát használják, azok két rendszer közül választanak. Az egyik egy hármás felosztás, *triász*, a másik *duális* felosztás. A jellegzetes államformák a hármás felosztásban többnyire a *monarchia*, az *arisztokrácia* és a *demokrácia*, a duális felosztásban pedig mindig a *monarchia* és a *köztársaság*. A hármás felosztás a régebbi, gyakorlatilag ókori eredetű, de még a XX. és XXI. századokban is akadnak képviselői. A duális felosztás a koraujkorban született, de csak jóval később terjedt el szélesebb körben.

A két felosztás különböző szempontokat vesz alapul, ami már a monarchia poliszemikus jellegéből is nyilvánvaló. Ott, ahol a hatalom gyakorlásában részt vevők köre számít, a monarchia fő jellemzője, hogy *monokrácia*: egy személy uralma; ahol a tartalmi kérdések a fontosak, ott fő jellemzője,

hogy az (Platón fordulatával) „a legkiválóbb férfiú uralma”. Miközben a görögök saját királyaikat – azaz a mükénei wanaxok bukása után felemelkedett faluközösségi, vagyis paraszt vezetőiket – βασιλειος-nak (bazileosznak, uralkodónak) mondták, e kettősséget a görög eredetű, de elatinosított szó későbbi etimológiája is jól megmutathatná, hiszen a *mono* (μόνο: egyedüli) abban vagy az erőre utaló *kráciával*, vagy az uralomra utaló *archóval* társul. Ha nem mutatja meg, az csak azért van, mert az elméletek képviselői gyakran nem következetesek. A régi idők monarchiáját ugyanakkor az uralom jellegére és módszereire figyelemmel nevezhetjük autokráciának vagy despotizmusnak is, ahogy azt Bolingbroke tette. Így fogta fel azt Kant is *Az örök békében*. E kategóriákat alkalmazva a hármas felosztást még elasztikusabbá tesszük, mint amilyen az már eredetileg is volt.

A kik az államformák rendszerét egyelőzetesen adott rendszerként képzelek el, természetesen minden ponton megpróbálják kitölteni az „üres helyeket”. A monokrácia síkján például Karl Brinkmann régies kifejezéseivel élve a *pleokráciával*, vagyis a többek uralmával és a *polikráciával*, a sokaságuralommal, Friedrich Heinrich Geffcken pedig a *pleonarchiával*.

A kategóriarendszer egyes értelmezései vagy kiegészítései természetesen helyt adhatnak más szempontoknak is; például a hatalmi rend létrejöttének (örökletes és választott monarchia), megalapozási módjának (patrimoniális vagy patriarchális monarchia), céljának (vö. arisztokrácia vs. oligarchia) és így tovább. Ha ezek az egyéb szempontok értékelő jellegűek, akkor – amint azt Arisztotelész elméletében látjuk – a hármas felosztás egyszerűen megduplázható és lényegében hat államformáról beszélhetünk. Így mindegyik közérdeket szolgáló „jó” államformának meglesz a maga „rossz”, magánérdeket szolgáló megfelelője. Értékszpontok elvileg természetesen a kettős felosztásba is bevezethetők, de az egyes „jó” államformáknak itt nem feleltethető meg egy konkrét „rossz”; nem mondható például, hogy a „diktatúra” a „monarchia” rossz változata stb. A duális felosztás rendszerinti alapja az, hogy ki, milyen jogi alapon, meddig és milyen felelősséggel áll az állam élén. A monarchiában ez az a személy, aki örökölte pozícióját (tipikus eset: örökletes királyság) vagy megválasztották (választási monarchia), a köztársaságban pedig az, akit államelnöknek megválasztottak vagy hatalmi harcok során azzá vált, esetleg az maradt.

A triászt manapság kevesebb elemzésben használják, a duális rendszert többen. Első megközelítésben ennek az az oka, hogy a különböző szempontok elkerülhetetlen alkalmazása magyarázatokat igényel. Manapság például sokszor koronás fők állnak a demokratikus államok élén, akik – ahogy mondani szokták – „uralkodnak”, de „nem kormányoznak”, s az ilyen államok, például a svéd vagy brit, monarchiák, s egyszersmind demokráciák is.

A *hármastipológiát* alkalmazta – ideértve az ebből kialakított ún. hatos rendszert is – az ó- és középkor minden jelentős gondolkodója: így Hérodotosz, Arisztotelész, Polübiosz, Cicero, Aquinói Szent Tamás és Pádúai Marsilius, valamint az újkor első évszázadainak legnagyobbjai is: Jean Bodin, Thomas Hobbes, Hugo Grotius, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Johann H. G. Justi és Immanuel Kant. A XIX-XX. században viszont ez a tipológia lassankét háttérbe szorult, sőt szinte teljesen eltűnt, amennyiben csak a nagyon hagyománytisztelő, a kevésbé jelentős, a többnyire tankönyveket író vagy a különleges megközelítéseket kedvelő szerzők alkalmazták, mint amilyen például Friedrich Ch. Dahlmann, Wilhelm Roscher, Max von Seydel vagy Franz Schmidt, az elmúlt évszázadban pedig Max Imboden, Karl Brinkmann vagy Reinhold Zippelius volt.

A hármass rendszer XIX. századi háttérbe szorulásának egyértelmű jele volt, hogy egyesek az *államformaként* felfogott elemeket elkezdték keverni a történeti vagy koncepcionális *államtípusként* értelmezhetővel. A legismertebb ilyen szerző Robert von Mohl volt, aki – a modern jogállamok előtti időkre nézve – patríarchális és patrimonális államokat, valamint teokráciákat különböztetett meg. (Az itteni klasszifikáció szerint az első kettő államtípus, a harmadik államforma.) Ugyanígy járt el Karl Theodor Welcker is, aki szerint az államformák kultúrtörténeti korszakokként váltakoznak: az „erősebb jogát” érvényesítő korban a zsarnokság, az istenhit korszakában a teokrácia, az észjog korszakában pedig a jogállam a jellegzetes államforma.

A három fő formát néhányan már a klasszikusok körében kiegészítették egy negyedikkel: Spinoza, majd később Bluntschli például a teokráciával, Montesquieu pedig a zsarnoksággal. Mások a rendhagyónak tűnő elemeket tekintettek úgy, mint amelyek a triász részei. Welcker például a fentieket, Arnold Hermann Ludwig Heeren a köztársaságot, autokráciát és despotiz-

must, Rudolf Kjellén pedig a monokráciát, az alkotmányos államot (konstitucionalizmust) és a demokráciát.

A *duális rendszer* – bár a leghatásosabb első megfogalmazását Machiavelli nevéhez kötik – lényegében a XVIII–XIX. században terjedt el és a XX. századra szorította teljesen háttérbe az előbbit. Az államok monarchikus és köztársasági formák szerinti tipológiáját tartotta helyesnek az államtan számos művelője és sok alkotmányjogász: Carl Ludwig von Haller, Anton Menger, Carl Walther, Georg Jellinek, Edmund Bernatzik, Gottfried Salomon, Otto Koellreutter, Adolf Julius Merkl és Hans Nawiasky is. E két kategória ugyanis olyan közjogi kereteket jelentett, amelyekben sokféle politikai tartalomhelyet kaphatott. A duális rendszer s vungja olyan határozott volt, hogy a XX. században – bár a hármas osztályozással is kísérleteztek még – ennek mintájára épült ki az államok politikai alapú duális osztályozása: a demokrácia-diktatúra, illetőleg (ahogy újabban használják) a demokrácia-autokrácia felosztás.

A már említett hagyománytisztelő kivételek mellett külön kiemelem Carl Schmitt elméletét, ami azért is érdekes, mert kombinálja a hármas és a ketős felosztást. A jogállami alkotmány szerinte „ideiglenesen” átveszi a monarchia, az arisztokrácia és a demokrácia formáit, mint „politikai formaelveket (*politische Formprinzipien*) és elemeket”. Ezzel egyidejűleg mégis úgy vélte, hogy az államforma-különbséget két formatív elv (*Gestaltungsprinzipien*) – az azonosság és reprezentáció (*Identität, Repräsentation*) – határozza meg, s minden politikai egység ezek megvalósulása révén nyeri el konkrét formáját.

A duális felosztásra való áttérést szokták úgy is jellemezni és értékelni, hogy az államforma mint közjogi konstrukció tartalmilag kiüresedett. Ezt azonban nemárt fenntartással fogadni. Aki a duális rendszer „közjogi” és „politikai” elemeit nem történelmi dinamikájában, hanem rétegzettségében kívánja látni, figyelje meg Hermann Heller érvelését! Nála az államforma a szuverenitás mikéntjének függvénye, s mivel a szuverenitás valóságos gyakorlata a politikai hatalom lokalizálásával és annak szétosztásával áll kapcsolatban, az államnak két politikai alapformája az autokrácia és demokrácia. Ezek a szervszuverenitás szintjén „fejedelmi szuverenitásként” és a „népszuverenitást” az államok valóságos gyakorlatában realizáló „demokratikus képviselteként” (valamint több lehetséges köztes formaként, például

alkotmányos monarchiaként) vannak jelen, s így az államszervek rendszerében monarchiaként, annak tagadása esetén pedig köztársaságként jelennek meg.

Az öt jellegzetes államforma (monarchia, arisztokrácia és demokrácia, illetőleg a monokráciaként felfogott monarchia és köztársaság) egyikét-másikat olykor tudatosan kombinálják egymással, *vegyes* kategóriákat létrehozva belőlük. Ilyenek jönnek létre akkor is, amikor az államformákat minősítő jelzőkkel látják el, s a jelzőt a másik felosztási rendszerből veszik, vagy ugyanabból, de a másikhoz tartozó vagy arra utaló jelentésben. Például demokratikus köztársaságról vagy arisztokratikus monarchiáról beszélnek. E kissé már önmagukban is csalóka kifejezések még rejtélyesebbek lesznek, ha az így képzett *vegyes* kategóriákat „kormányformának” mondják, ami olykor ugyancsak előfordul.

Természetesen vannak nagyon könnyen kezelhető egyedi kategóriák is, sok esetben azonban nehéz, bár érdekes „játék” annak kibogozása, hogy egy adott elméletben a szóban forgó kategória államforma, államtípus, vagy államformának tűnő kormányforma-e. Ilyenek például az *alkotmányos monarchia*, az *arisztokratikus köztársaság*, a *választási* vagy *örökletes* monarchia és így tovább. Eponon érdemes figyelni az alkotmányos és a parlamentáris monarchia kifejezések használatára, hiszen az előbbi egy jelzővel minősített államforma, az utóbbi pedig az alkotmányjogi konvenciók szerint egy sajátos kormányforma. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy azok a késő-marxista vagy a marxizmus által befolyásolt szerzők, akik őrzik az államtípus–államforma–államrendszer klasszifikációs hagyományt, de alkalmazni kívánják a *kormányforma* kategóriáját is (s ebben gyakran átvéve a nem-marxista alkotmányjogi rendszerezést), milyen intenzív kísérleteket tesznek a rendszerükben „helyét kereső” államforma-kategória tartalommal való kitöltésére.

Az öt jellegzetes államforma mellett mind a gyakorlatra, vagyis a valóságos történelmi folyamatokra, mind pedig az elméleti megfontolásokra tekintettel a disszertációban utaltam még a tetrarchiára és a heptarchiára mint valóságosan létező uralmi formára, valamint a poliarchiára és demarchiára mint elméleti kategóriára.

4. Részletesen vizsgáltam a monarchia és köztársaság közötti, ún. „köztes” államformákat is. Először a vegyes formákra, formátlan mixtúrákra és köztes fogalmakra tértem ki, amelyeket az élet a monarchia és a köztársaság között létrehozott (kettős királyság, társhercegség és a fenti két rendszer egyes elemeinek tudatos kombinációi: demokratikus monarchia, arisztokratikus köztársaság). A két fő államforma közötti „hagyományos”, vagyis a dualitásnak legalább a látszatát megőrizni törekvő útkeresést a *köztes fogalmak* jelzik, melyeket ugyancsak elemeztem. Ilyen a „koronás köztársaság” és a „királyi köztársaság”.

Ezek mellett részletesen elemeztem a *király nélküli királyság* kérdését, ami álláspontom szerint plasztikus módon ragadja meg a két világháború közötti Magyarország közjogi viszonyait. Bár nem problémátlan és kétségtelenül szokatlan, de expresszív erejű államforma-meghatározás. Mivel feltételezésem szerint mára már lepergett róla az a pejoratív máz, amit a Horthy-rendszer delegitimálása során, az 1950-es és 60-as években kentek rá, megpróbáltam újraértelmezni. Bemutattam politikai leíró kategóriaként, majd államforma-meghatározásként. Kimutattam, hogy ez utóbbi minőségben először Magyarországra alkalmazták, amikor az 1921 után kialakult helyzetet jellemezték vele, anekdotikus formában, ironikusan. Történeti részletekre is kitérő elemzése eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy a kifejezés akár az alkotmányjogi elméletben, akár a történeti elemzésekben több okból is használható Magyarország 1921 és 1944 közötti államformájának meghatározásakor. Feltéve, hogy valaki akár a hivatalos (Magyarország államformája a szóban forgó időszakban: monarchia), akár a nem-hivatalos (Magyarország államformája a szóban forgó időszakban: arisztokratikus köztársaság, stb.) kategóriáknál a valósághoz közelebbi, a reális folyamatokat jobban megragadni képes fogalmi rendszert kíván alkalmazni. E fogalmat használva nem kell elfogadnunk a monarchia–köztársaság dualitására épülő rendszer választási kényszerét, ugyanakkor arra leszünk ösztönözve, hogy ismerjük el e korszak magyar államának „formátlan” jellegét és rendkívüli voltát. A király nélküli királyság ugyanis – miként a republikánusok nélküli köztársaság – „formátlan államforma”, legyen bármilyen különös is e kifejezés: nem „királyság, kormányzóval az élen”, hanem „monarchia, kormányzóval a király helyén”. Ezért is lehetett olyan sok közjogi kérdés tisztázatlan benne.

E fogalomkiemeli a korabeli helyzet teljesen egyedi jellegét is: azt, hogy az olyasmi volt, ami azelőtt egyetlen más népnek sem jutott eszébe soha, s azóta is csak egy, a spanyol próbálkozott vele 1947 és 1975 között. A király nélküli királyság kifejezés használatával persze nemcsak az adott korszak egyedi jellegét, hanem azt a tényt is elismerjük, hogy a magyarok két és fél évtizeden keresztül nem tudtak – talán nem is akartak – királyt választani. E szempont a terminus elfogadásának egy másik előnyét is megmutatja, ami az állami és a politikai rend értékelésének szinkronizálhatóságában áll. Egy „király nélküli királyság” a hagyományos államformák síkján úgy áll a monarchia és a köztársaság között, hogy mindkettőből tartalmaz valamit, miközben önálló minőséget ölt magára. Vagyis egyfajta köztes államformát jelent az ilyen közteséget egyébként el nem ismerő duális rendszerben. A hozzá társuló politikai rend, az ún. Horthy-rendszer –, melyet az ezzel kapcsolatos esetleges viták ellenére is leginkább tekintélyuralminak minősíthetünk – ugyancsak köztes helyen áll az államformák triászát a legutóbbi időkben felváltó hármass rendszerben. Ez a későbbi spanyol helyzetre is áll: annak a király nélküli királyságnak a politikai rendszere, a Franco-rendszer ugyancsak autoriter rezsim volt.

A terminus alkalmazása egy vonatkozásban viszont kétségtelenül hátrányos következményekkel járhat. Ez az, hogy az 1920 utáni helyzetet így minősítve nem adódik mintegy észrevétlen „magától értetődőséggel” és megkérdőjelezhetetlenül az a következtetés, hogy az 1920-ban kiépült magyar állam – az ún. „trianoni Magyarország” vagy „kis” Magyarország – a „történelmi” vagy „nagy” Magyarország folytatása. S így nem adódik a maga természetességével az a lehetőség sem, hogy a csaknem ezer éves magyar állam hagyományai, sikerei és ragyogása felhasználható a Trianonban kialakított keretek között létrejött államrendjének legitimálására. E hagyományokhoz a monarchia még akkor is hozzátartozott, ha a korona a Habsburgok fején volt. Aki lemond a (hagyományosan felfogott) monarchiáról, az erről a legitimációs lehetőségről, vagy legalábbis annak egy részéről is lemond.

5. Az értekezésben részletesen elemeztem az *államtípus* kategóriáját, és megállapítottam: azt a XVIII–XIX. századig tudatosan nem nagyon használták, s csak azt követően terjedt el viszonylag széles körben, bár koránt-

sem általánosan. A szakirodalomban államformának nevezett jelenségek persze bizonyos feltételek mellett – például az arisztotelészi elmélet ún. alkotmányai esetén – végső soron államtípusnak is tekinthetők. A régi hagyománynak ma is vannak követői: sok szerző úgy tipizál, hogy vagy nem használ, vagy nem jelöl meg típusfogalmat. Számukra az *államformák* vagy az *állameszme* különböző felfogásai egyben államtípusok. Az államtípus-fogalom ugyanakkor elsősorban nem e minőségek jelzésére szolgál; azért alakították ki, hogy megragadhassák vele a történelmi fejlődés egy-egy szakának vagy irányának lényegi jellemzőit az állam tekintetében.

Az államtípus vagy *történelmi* típus vagy *eszmei-koncepcionális* típus. Amikor az előbbieket a történésekkel együtt kialakítjuk, tudatosan vagy reflektálatlanul, de elkerülhetlenül alkalmazunk vagy kialakítunk *eszmei-koncepcionális* típusokat is. S megfordítva is: amikor *eszmei* típusokat alakítunk ki, lehetetlen – tudatosan vagy reflektálatlanul – nem *történelmi* sajátosságokban is gondolkodni. A koncepcionális típusok közül (példának okáért ilyen: a fejlesztő állam, a hálózati állam, a jogállam, a kaszárnyaállam, a kooperatív állam, a liberális állam, a minimális állam, a nemzetállam, az országállam, a pártállam, a rendőrállam, a szociális-jóléti állam, a szocialista állam, a területi állam, a városállam) többet részletesen elemeztem.

Kimutattam, hogy az újkori európai államnak és az intézményesült közhatalom korábbi formáinak viszonyát illetően az államelméleti szakirodalomban két jellegzetes, bár ritkán ütköztetett álláspont létezik, s hogy az egyik lefontosabb államtípus, a modern állam ezzel a problémával áll kapcsolatban.

6. Különböző történelmi elemzések, elsősorban Samuel E. Finer elemzései alapján megállapítottam, hogy *a modern állam* mint államtípus három vonatkozásban volt újszerű és eredeti a korábbi államtípusokhoz képest: egyrészt a *joghoz való viszonya* különbözött a korábbi hatalmi szerveződések joghoz való viszonyától, másrészt *változásra való képessége* minden korábbi berendezkedés ilyen képességét felülmúlta, harmadrészt pedig egy *államrendszer részeként* létezett. A modern állam kialakulása szempontjából tehát nem bizonyos szervezetek, például egy központi kancellári hivatal és hasonlók, vagy szervezeti típusok (bürokrácia) léte volt perdöntő, hanem a jog tisztelete és szelleme, illetőleg a közhatalom e szellemhez való viszonya.

Az államtudományi gondolkodás színtegészén végigvonult az a feltételezés, hogy az állam „és” a jog az újkorban egymást kölcsönösen feltételező viszonyban volt, és van még ma is: kölcsönösen előfeltételezik és kölcsönösen meghatározzák egymást, s igazolhatóságuk is kölcsönös (a jogot az állammal az államot a joggal „igazolják”). E viszonynak számos kombinációja alakult ki attól függően, hogy melyik – a valóságos vagy az eszményi – államról beszélünk-e, és melyik jogra – természetjogra vagy pozitív jogra – gondolunk; összességében azonban ennek az államnak fő *tendenciája* az, hogy *jogi keretek között, a jogszerűség követelményeinek* megfelelően működik. Az, hogy a közép- és kelet-európai totalitarizmusok egy ezzel ellentétes tendencia végpontján álltak, a Nyugat összfejlődése szempontjából nem perdöntő. A modern államalapvető, bár csak több évszázad távlatában érvényesülő tendenciája az, hogy – amennyire csak lehetséges – a jog uralma alá kerüljön: „jogállam” legyen. Szemben a premodern államokkal és az ázsiai despotizmusokkal, amelyek tendenciája ezzel épp ellentétes, ezért „hatalmi államként” utalhatunk rájuk. A jogi keretek között működő államot egy idő után – amikor is észrevették az alkotmány kitüntetett lehetőségeit – *alkotmányos államnak*, a jogi keretek között működő közigazgatást pedig *alkotmányos közigazgatásnak* nevezték.

A modern állam egyik fő sajátossága tehát az, hogy a hatalom tendenciaszerűen *a joguralom perspektíváját hordozó* pozitív viszonyban áll a joggal (*jogállam*), s nem kárhoztatja azt eszközszerepre.

E fő jellemző mellett a disszertáció – különböző elméletek mentén – utal a modern állam *keletkezési idejével és kifejlődési tempójával* kapcsolatos eltérő tudományos álláspontokra. Ezek kapcsán arra a következtetésre jut, hogy minél absztraktabb terminusokban fogalmazzuk meg az állam/modern állam kritériumait, annál nagyobb történelmi pályáivet rajzolhatunk meg számára, s megfordítva: minél részletesebben specifikáljuk jellemzőit, annál rövidebb lesz az időszak, ahová keletkezését datálnunk kell. A disszertáció utal két problematikus elemzésre: Thomas Ertmann és Andreas Oslander elméleteire. Azelőbbi a modern állam túl tág, az utóbbi (a nyugati civilizáció történetét a nemzetközi kapcsolatok történetébe ágyazva) annak túlságosan is leszűkített fogalmát használja, s keletkezését az *ancien régime* utáni korszakra teszi. Azon elméletek köréből, amelyek megtalálták a történeti és az analitikus megközelítés kellő arányát, s amelyek alapján a leírt

folyamatok és összefüggések érdemi szempontokkal is kiegészíthetők, s a disszertáció e tekintetben kiemeli Quentin Skinner, Joseph R. Strayer, Martin van Creveld, Brian Nelson, Gianfranco Poggi, Michael Mann, Wolfgang Reinhard, Perry Anderson Charles Tilly, Christopher Pierson és Arthur Benz, a hazai szakirodalomból pedig Szűcs Jenő, Sashalmi Endre és Mezey Barna elméleteit.

7. A disszertáció egy rendhagyó és kísérletinek tekintett módszertani megoldással, a művészetek világából ismert „remake” módszerével mélyfűrészeket végez az államformákkal és államtípusokkal kapcsolatos elméletörténeti anyag bizonyos pontjain.

Mindenekelőtt az ókori mintára elgondolt „archiák” és „kráciák” szinte végtelensorából emeltem ki kettőt (a teokráciát és az oligarchiát), amelyeket modern kontextusokban is felvillantottam, az utóbbi kapcsán kitérve például a maffiaállam koncepciójára is. Ugyanígy: Platón szövegei alapján felvettem, hogy a timokrácia a gyűlöltre építő állami uralom egyik első formájaként is értelmezhető, de tentatív jelleggel felvettem azt is, vajon lehet a gyűlöltre állami uralmat építeni. Ehhez hasonlóan, de teljes bizonyossággal azt állítottam és bizonyítottam, hogy Arisztotelész államformátana nemcsak a poliszok tényleges rendjének leírása és értékelése volt, hanem az államformák igazolhatóságának első jelentős elemzése. Vagyis Arisztotelész volt az első olyan gondolkodó volt, aki az államformák elméletét – miközben annak problémáit érdemben a funkcionalizmus módszerével oldotta meg – máig szóló érvénnyel kapcsolatba hozta a politikai rend *legitimációs* kérdéseivel.

A disszertáció egyik eredménye annak kimutatása, hogy az államforma jelentősége a korújkorban átmenetileg relativizálódott és az államforma-probléma formalizálódott. Ezt egyfelől a republikanizmus mint politikai gondolkodási forma újkori megjelenése és elterjedése, másfelől a formális megkülönböztetéseket kiszorító, tartalmi – társadalmi és politikai, lélektani, majd történeti – elemek államforma- és államtípus-fogalomba való beemelése változtatta meg. A disszertáció a terjedelmi keretek adta részletességgel bemutatja ennek elméletörténeti folyamatát (Machiavelli, Bodin elméleteitől Kant és Montesquieu teóriáján át a jelenkorig) és kategoriális formáit: a

despotizmus, abszolútizmus és rendőrállam fogalmaitól kezdődően a XX. századi osztályozó kategóriáig.

8. Az államok XX. és XXI. század folyamán kialakult új típusai kapcsán először megállapítottam azt, hogy az osztályozási kategóriák struktúrájában és az erre vonatkozó elméletekben – a tipológiájukra irányulóktól némileg különböző módon – roppant erősen érvényesült a tradíció. A tipológia időről-időre megújul; a rendszerezés szerkezeti keretei pedig lassan, mindig csak kis mértékben és lépésről-lépésre változnak. Mivel azonban a tipológia és rendszerezés végső soron kéz a kézben jár, gyakran arra számítunk, hogy az egyik megújulása magával hozza a másik átalakulását. Ez azonban nem mindig történik így.

Megállapítottam, hogy a XX. és XXI. századi államtípusok és politikai rendszer-típusok lényegében a régi szerkezetbe illeszkednek, vagy legalábbis rendjük strukturálisan megfeleltethető annak. Ez a szerkezet nyilván befolyásolja jelentésüket is, vagyis az egyes kategóriák jelentésének meghatározásakor még azt a helyet is figyelembe kell vennünk, amit azok a rendszerben elfoglalnak. E témakör egészére vonatkozó fő megállapításom az, hogy a többévszázados, sőt egyes elemeiben több évezredes múlttal rendelkező, hagyományosan közjoginak mondott osztályozó kategóriákat az elmúlt évtizedekben –, de egy két-háromszázéve zajló folyamat lezárásaként – az államról való elméleti gondolkodásban felváltották a politikai alapú vagy ilyen jellegű kategóriák. A politika itt nem „az érdekek tükré”, hanem az érdektörékvéseknek irányt adó általános eszmék és értékek megjelenítője. E megállapításnak része az is, hogy az új kategóriák rendszere a fenti összefüggés miatt strukturálisan többé-kevésbé megfeleltethető az előbbiek között kialakult rendnek. A típus-jelző kategóriák újak (például „jóléti állam”, „tekintélyuralmi állam”, „totalitárius állam” stb.), de azok rendszere régi.

Ezen új típusok részletes elemzését a disszertáció terjedelmi okokból nem vállalhatta fel; azok bemutatása egyébként is a XX. és XXI. századi államok életét feldogozó önálló államelmélet kifejtését igényelné. A közép-európai létünkkel adódó részbeni érintettségünk okán azonban a disszertáció röviden áttekinti a mai ún. hármas felosztás két „köztes” kategóriáját, autok-

ráciát és az autoriter államot, s mivel az előbbi átvette a duális felosztás egyik gyűjtőfogalmának, a diktatúrának a funkcióját, röviden kitér arra is.

IV. Hasznosíthatóság

A disszertáció lényegében az alap kutatások körébe tartozik. Egy ilyen munka közvetlen gyakorlati haszna vagy hasznosíthatósága mellett általában nehéz érvelni – e munka azonban e tekintetben alighanem kivételnek számít. Nem a szokásos, bizonyos értelemben „kínban fogant” érvekre gondolok, mint például az oktatásban való hasznosíthatóság, a további kutatások szempontjából vett iránymutatás lehetősége és effélék, hanem arra, hogy az értekezés két, annak tematikus horizontjára is kiható (bár azt közvetlenül nem meghatározó) célja – a rendszerezéssel összefüggő *kategóriák szemantikájának gondozása* és a ezzel kapcsolatos elméletek *legitimációs összefüggéseinek feltárása* – mellett szem előtt tartottam egy gyakorlati jellegű harmadik lehetőséget is. Magyarazatot próbálok adni arra, hogy a hazai jog-, állam- és politikatudománynak, valamint a politikai és jogi közgondolkodásnak miért olyan rejtélyes, mi több, unikális az államformákhoz való viszonya. Ebben a viszonyban ugyanis – mutat rá az értekezés több helyen – van valami „lebegő kettősség” és tisztázatlan ambivalencia.

Hiszen ahol két „republikánusok nélküli köztársaságot” (1918/19) egy „király nélküli királyság” követett (1921–1944), ahol egykori monarchisták szavazataival vezettek be egy új köztársaságot (1946), ahol volt olyan népköztársaság, amely a nép uralmával köszönő viszonyban sem állt (1949–1989), vagy ahol egy másik köztársaság idején az állam reprezentációjának középpontjába egy szentnek mondott királyi korona került (1990–2010), ami akár azt is jelezhetette: többen olyan köztársaságot kívánnak kialakítani (2011), amelyet formálisan és hivatalosan nem lehet, vagy nem célszerű köztársaságként megnevezni, sőt, amely hangsúlyozottan nem-köztársaságként értelmezi önmagát... – nos, egy ilyen hagyományokat állandósító társadalomban az államformákkal és államtípusokkal kapcsolatos elméletek tisztázása, fogalmi szemantikájának gondozása és legitimációs háttérének feltárása alighanem az egyik legfontosabb, gyakorlati célokat is szolgáló, így társadalmilag hasznos tudományos feladat.

V. A szerző korábbi közleményei az értekezés témakörében

- A politikai és jogi rendszerek axiológiai megalapozottságának problémája Arisztotelész Politikájában. In: *Fiatal Oktatók Műhelytanulmányai* [ELTE ÁJK]. Szerk.: Mezey Barna és Dunay Pál. 1985. 8. kötet. 191–225. o.
- A politikai és jogi konstrukciók megalapozottságának kérdése Arisztotelész “Politiká”-jában. *Magyar Filozófiai Szemle*. 30. évf. 1986. 3–4. szám, 307–325. o. ISSN 0025-0090
- Arisztotelészpolitikaelmélete és az antik polisz. *Publicationis Universitatis Rerum Politechnicorum Miskolciensis. Series Juridica et Politica* [Miskolc], 2. évf. 1987/6. szám, 159–195. o. ISSN 0866-6032
- A modern állam [felsőoktatási jegyzet fejezete]. megj.: *Bevezetés a jog- és államtudományokba*. Szerk.: Szabó Miklós. Miskolc, Bíbor Kiadó, 1995. /Prudentia Iuris/ 199–238. ISBN 963 85387 3 2. – Átdolgozott változatok: Szerk.: Szabó Miklós. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2001. /Prudentia Iuris/ 209–241. o. és 2012. 227–260. o.
- Előszó a Joguralom és jogállam című antológiához. megj.: *Joguralom és jogállam. Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*. Szerk.: Takács Péter. Budapest, ELTE ÁJK Tempus (Osiris Kiadó), /Jogfilozófiák/ 1995. 9–17. o. ISBN: 9633790409
- *Államelmélet*, 1 kötet: *A modern állam elméletének előzményei és történeti alapvonalai*. [felsőoktatásban használt tankönyv, szerkesztett mű]. Budapest, Szent István Társulat, 2007. 386 o. ISBN: 9789633618950
- Autokrácia és autoriter rezsim: Észrevételek két osztályozó kategória jelentéséhez és használatához. megj.: *Unitas multiplex: Ünnepi tanulmányok Szigeti Péter 65. születésnapjára*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó (sorozat: Juris Dictio), 2017. (464) 385–410. o. ISBN978-963-693-807-9
- A király nélküli királyság. *Jogtörténeti Szemle*. 2017(2018)/3. szám 80–89. o. [ISSN 0237-7284]
- On the State-form of Hungary between 1920 and 1944. Applicability of the Term “Monarchy without a King”. *Journal on European History of Law* [ISSN: 2042-6402]. Vol. 10. 2019. No. 2. pp. 139–148
- Egy „köztes” államforma-kategória lehetőségének mérlegelése Magyarország 1920 és 1944/46 közötti korszakára vonatkozóan. *Viginti quinque annis. II. Emlékkonferencia Zlinszky János tiszteletére, a PPKE JÁK 25. jubileumi tanévében*. Szerk.: El Beheiri Nadja – Szabó István. Budapest, Pázmány Press, 2020. (1921) ISBN 978-963-308-408-3 445–462. o.